

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ТРОФИМЕНКО ЛАРИСА СЕРГІЇВНА

УДК-32+613.99-0552+477

**ФЕНОМЕН ЖІНОЧОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

ОДЕСА - 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Кормич Людмила Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
директор інституту адвокатури і муніципального управління

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Онщенко Ірина Григорівна,
Європейський університет,
проректор

кандидат історичних наук, доцент
Петришина Людмила Василівна,
Одеський економічний університет,
доцент кафедри історії України

Провідна установа: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, відділ теоретичних і прикладних проблем політології, м. Київ

Захист відбудеться " 27 " вересня 2002 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул.Піонерська, 2, ауд.312

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул.Піонерська, 2.

Автореферат розісланий " 23 " серпня 2002 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що жіноче лідерство – беззаперечна реальність, яка ґрунтується на історичних засадах і є невід'ємною складовою сучасних політичних процесів.

Під політичним лідерством розуміється реальна влада авторитетних людей у здійсненні легітимного впливу на суспільство, що добровільно віддає їм частину своїх політичних повноважень і прав.

Лідерство – процес двосторонній і тим продуктивніший, чим активніша відповідь, реакція мас на лідерські гасла. Ця загальна соціальна активність – показник як лідерського впливу, так і опанування лідером найсуттєвіших явищ соціального життя. Соціальна активність кожної людини визріває на тлі її індивідуальних якостей, світосприйняття, переконань та соціального попиту.

Сучасне жіноче лідерство функціонує в різних сферах суспільного життя, виявляється у різноманітних формах політичної діяльності як перспективна організаційна модель суспільного розвитку. Розбудова демократичної системи в Україні невід'ємна від активної участі жінки-лідера у формуванні якісно нових та модернізації традиційних державних механізмів і структур.

У сучасних умовах вже як аксіоматичний сприймається процес емансипації жінки, неодмінний фактор становлення й реалізації її особистості. Без реалізації вимоги рівноправного з чоловіками лідерства в політиці неможливе сьогодні розв'язання усього комплексу проблем відстоювання й забезпечення прав людини в загальногромадянському плані.

В умовах становлення незалежної української держави відбуваються зміни у науковому світосприйнятті, в тому числі й стосовно дослідження ролі й діяльності жінки як лідера у сучасному політичному житті.

Окремі аспекти цієї проблеми стали об'єктом наукових пошуків таких зарубіжних дослідників політичного лідерства, як Т.Адорно, М.Вебер, Б.Дізраелі, М.Еделман, Г.Лассуелл, Г.Літл, З.Лоренцен, Г.Маркузе та ін.

Правомірно констатувати наявність традиції дослідження жіночої емансипації та політичного статусу жінок у суспільстві в українській історичній, філософській, політичній думці минулого (Т.Г.Шевченко, М.О.Максимович, Л.Боровиковський, М.І.Костомаров, М.П.Драгоманов, І.Я.Франко, Леся Українка, О.Ю.Коцюбинський та ін.).

Аналізом суспільно-політичної діяльності жінок у радянський період історії займалися, зокрема, вчені В.Галаган, Н.Захарова, А.Посадська, М.Ромашевська, Є.Селезньова та ін.

З часу проголошення державної незалежності України проблеми участі жінок у політиці, жіночого політичного лідерства в Україні стали темою чисельних наукових дискусій, конференцій, семінарів, окремих соціологічних досліджень. Розробкою цієї проблематики займалися, зокрема, політологи Л.Кормич, Г.Саєнко, Л.Лисенко, Г.Ткаченко; соціологи

І.Жеребкіна, О.Іващенко, М.Линовицька, Л.Морозко, Е.Плісовська; історики О.Козуля, О.Лабур, М.Смоляр; Л.Петришина, етнолог Г.Бондаренко; соціальні педагоги Л.Карпова, Ж.Рабчинський та ін.

Чимала увага приділяється проблемі рівності прав чоловіків та жінок, боротьбі проти дискримінації за статевою ознакою участі в суспільно-політичному житті (О.Іващенко, О.Кусайкін, Л.Стефаненко, Г.Терещенко, Г.Ткаченко та ін.). У зв'язку з цим жіночі політичні об'єднання розглядаються як інститути громадсько-політичної діяльності, як джерело політичної активності жінок, яка спрямована на захист їхніх прав та реалізацію статутних завдань, на посилення ролі жінок у демократизації суспільства (Л.Кормич, Л.Стефаненко, О.Цуницька, О.Ярош та ін.).

Всі ці роботи допомогли з'ясувати актуальність і необхідність дослідження феномену жіночого політичного лідерства в Україні, що дотепер не знайшов відповідного наукового відображення в сучасній літературі.

Джерельну та фактологічну базу дослідження становлять положення Конституції України, Закони України, Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, документи Кабінету Міністрів України, міністерств, що містять програми та концепції щодо підтримки жінок, утвердження їх соціального статусу.

Джерелознавчий характер носять також документи громадських об'єднань (програмні заяви, матеріали з'їздів, конференцій, рішення керівних органів, поточні архіви), інтерв'ю їх лідерів; монографії, наукові статті, матеріали періодичних видань; дані соціологічних досліджень.

Дисертаційна робота виконана в рамках **наукової програми** Одеської національної юридичної академії “Соціально-політичний та економічний розвиток України” і включена до наукової **теми** кафедри соціальних теорій “Громадські об'єднання в трансформаційних процесах України та проблеми паритетної демократії” (державна реєстрація № 0100V001641).

Мета дослідження – виявити особливості та механізми розвитку жіночого політичного лідерства в Україні.

Реалізація поставленої мети досягається шляхом постановки і розв'язання наступних дослідницьких **завдань**:

- визначення ролі суспільного устрою у формуванні жінки як політичного лідера;
- узагальнення історичного досвіду жіночого політичного лідерства в Україні;
- розкриття сутності жіночого лідерства як стилю політичної діяльності;
- аналіз діяльності жіночих політичних організацій в умовах сучасної України;
- моделювання психологічного портрету української жінки - політичного лідера.

Об'єкт дослідження – сутність явища політичного лідерства.

Предмет дослідження – механізм розвитку жіночого політичного лідерства в Україні в умовах розбудови демократичної держави.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі *методи дослідження*: аналітичний – в історіографічному розділі; історичний – при накопиченні первинних даних та визначенні джерельної бази дослідження; метод порівняльного аналізу – для узагальнення досвіду політичного лідерства в різних країнах; теоретичний – при визначенні особливостей феномену жіночого політичного лідерства; системного та структурного аналізу – для характеристики організаційних форм жіночого політичного руху, напрямів та змісту їх діяльності; моделювання – для вибору оптимального варіанту моделі жіночого лідерства як стилю політичної діяльності з метою накреслити психологічний портрет української жінки – політичного лідера.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному аналізі феномену жіночого політичного лідерства як соціального явища, дослідженні його історичних коренів та моделюванні перспектив розвитку в сучасній Україні. Введено в науковий обіг ряд нових даних щодо діяльності інститутів жіночого політичного руху сьогодення.

Співставлені реальне становище жіноцтва та ідеальні статуси, визначені як чинним національним законодавством так і міжнародно-правовими актами.

Проаналізовані особливості суспільних процесів, що зумовлюють формування жінки як політичного лідера та діяльності жіночих політичних організацій в період утвердження незалежності України. Визначені типологія стилів жіночого лідерства у політиці та психологічний портрет української жінки як політичного лідера. Узагальнено досвід жіночого лідерства в історичному процесі державотворення, його вплив на сучасне громадсько-політичне життя.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на базі аналізу широкого масиву джерел зроблена кваліфікаційна характеристика української жінки як політичного лідера, сформульовані рекомендації для державних установ, політичних партій, жіночих об'єднань щодо розв'язання практичних завдань, пов'язаних з реалізацією політичного статусу української жінки початку XXI століття.

Матеріали дослідження можуть бути використані науковими працівниками, викладачами у фаховій, науково-педагогічній діяльності для розробки спецкурсів з проблем лідерства, гендерної демократії тощо, а також при викладанні окремих тем нормативних курсів з політології, історії, культури України.

Апробація результатів дисертації відбувалася на науково-практичних конференціях, семінарах ("Жінка і демократія", Київ, 1995 р.; "Жінка і політика", Київ, 1996 р.; "Стратегії четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок і Програма дій в Україні", Київ, 1996 р.; Міжнародний альянс жіночих організацій СНД, Москва, 1996 р.; "Рівноправ'я жінок і чоловіків як

фундаментальний принцип демократичного суспільства, роль жінок у державотворенні", Київ, 1996 р.; "Механізми забезпечення рівноправності жінок та чоловіків в Україні перехідного періоду", Київ, 1997 р.; "Жінка і підприємництво", Донецьк, 1997 р.; "Жінка і політика (Жінка і професійна діяльність)", Київ, 1997 р.; "Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів", Київ, 2000 р. тощо), на яких пошукувач виступала з доповідями.

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії.

Основні теоретичні положення та висновки дисертанта знайшли своє відображення у восьми одноосібних наукових *публікаціях*.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Обсяг дисертації – 168 сторінок, список використаних джерел – 16 сторінок (235 найменувань, у тому числі 110 іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **розділі I** “Теоретико-методологічні засади жіночого лідерства” проаналізовані основні зарубіжні концептуальні підходи до гендерних проблем лідерства та традиції дослідження соціального статусу жінки в Україні.

У *першому підрозділі* “Зарубіжні концептуальні підходи до гендерних аспектів лідерства” доведено, що перші спроби осмислення проблеми політичного лідерства сягають античних часів. Геродот, Плутарх, Тіт Лівій вважали лідерами найбільш досвідчених, найсильніших й найсміливіших людей, які дістають підтримку і визнання своїх одноплемінників, громадян. Належного значення проблемі політичного лідерства надавали також визначні політичні мислителі наступних епох, такі, як Н.Макіавеллі, Т.Карлейль, Р.Емерсон, Ф.Ніцше, Г.Тард та інші, вкладаючи, щоправда, неоднаковий зміст у це поняття, але сходячись у тому, що лідерство являє собою своєрідну соціально-історичну потребу людей в організації їхньої діяльності.

Однією з найпоширеніших типологій політичного лідерства стала запропонована М.Вебером, в основу якої покладено типи суспільного правління. Відповідно до цього М.Вебер розрізняє: традиційне лідерство, засноване на звичаях, традиціях, яке передбачає віру підлеглих в те, що влада законна, оскільки існувала завжди; раціонально-легальне, за наявності лідерів, обраних демократичним шляхом; харизматичне, засноване на вірі мас в особливий "дар благодаті", видатні якості та здібності до правління окремих лідерів. Окрім вище названої типології, у сучасній політичній науці існує значна кількість інших класифікацій, згідно з якими політичні лідери поділяються на: правлячих і опозиційних; реформаторів і консерваторів;

формальних і неформальних; кризових і рутинних; великих і малих; загальнонаціональних і регіональних і т. ін.

Лідерство, що спирається здебільшого на соціологічні та психологічні факти, репрезентують наукові школи Сполучених Штатів Америки.

Концептуальні підходи до гендерних проблем лідерства поділяються на дві основні категорії, у напрямку яких проводиться дослідження: група дійових взаємовідносин і група інтимних стосунків.

За способом отримання даних дослідження виділяються три групи: отримані в лабораторних умовах; у польових умовах, в організаціях або у реальних сім'ях чи парах; а також виділені шляхом математичного аналізу при узгодженні даних двох перших груп (Долбінс, Плету, Іглін Джонсон, Каран, Махіяні).

Пошук причин гендерної диспропорції лідерства ведеться за п'ятьма напрямками. До першого відносяться традиційні для психології теоретичні підходи: когнітивізм, біхевіоризм, фрейдизм. Другий напрямок пов'язаний з біологічними чинниками. Третій – зі статевими. До четвертого відносяться власне гендерні теорії лідерства. Нарешті, до п'ятого – роботи, що не мають чіткої пропорції щодо статевих ознак.

Домінування гендерних чинників над лідерською позицією визнавали багато дослідників лідерства, а саме:

- концепція гендерного потоку (Б.Гутек), відповідно до якої сприйняття лідера залежить, передусім, від його статі;
- теорія гендерного добору лідерів (Дж.Боумен, С.Суттон): необхідність для жінки демонструвати більшу компетентність, ніж чоловіки, щоб зайняти керівну посаду;
- концепція токенизму (Р.Кентер). Токен – означає “символ”, тобто люди, які за своїм расовим і гендерними ознаками кількісно лише символічно подані у групі домінантів. Своє несприятливе становище токени компенсують, використовуючи так званий “вражаючий менеджмент”, одним з проявів якого є інтеграція, тобто спроможність бути привабливою для інших людей, домагатися їхніх симпатій. Як правило, останнє стосується жінок;
- теорія андрогінії (Дж.Спенс, С. Бем) робить спробу пояснити відсутність різниць між лідерами різної статі;
- прихильники фрейдизму (Я.Джорстад) традиційно пояснювали жіноче лідерство як прояв неповноцінності жінок, що заздять чоловікам.

Домінування лідерської позиції над гендерним фактором визнавали такі теорії:

- ситуаційно-посадовий підхід (Р.Хауз, Дж. Хант) на перше місце ставить становище людини, а не її стать. Тому жінки, які мають владу, говоритимуть подібно до чоловіків, одержуючи у спадок їхню домінантність;

- статусна теорія (Дж.Бергер) стверджує, що чоловік – високостатусний і провідний, жінка ж – низькостатусна;
- біхевіористська динамічна модель (Г.Граєн, Б.Басс, Дж.Хант), або LMX, тісно пов'язана з уявленням про високотрансформаційного лідера, який формує унікальні взаємовідносини з кожним підлеглим;
- вірогіднісна модель (Ф.Фідлер, К.Шнейер), яка вважає гендерний фактор і лідерську позицію рівнодійними;
- концепція інформаційної обробки і теорія схем (Д.Гамільтон, С.Тейлор, Дж. Крокер) виділяє гендерний стереотип і лідерський стереотип;
- соціально-рольова теорія гендерних відмінностей (Е.Іглі).

Другий підрозділ “Традиції дослідження соціального статусу жінки в українській політичній думці” аналізує історико-політичну динаміку стану наукових студій розвитку жіночого політичного лідерства в Україні. Тільки з досягненням Україною незалежності політичне лідерство опинилося в центрі уваги політичної науки і державотворчої практики, а разом з ним і жіноче лідерство як вияв якості суспільного устрою.

Відзначаючи характер та ступінь інтенсивності наукових досліджень ролі жінки в різні періоди історії України, слід визнати, що період Київської Русі був найбільш ґрунтовно опрацьований в історичній науці. Він започаткував тривалу традицію дослідження статусу жінок в суспільстві, хоча про роль жінки як політичного лідера тоді не йшлося.

Перше звернення до "жіночого питання" в Україні було пов'язане з дослідженням культури українського народу у ХІХ ст. Особливість даного етапу полягала у вивченні становища жінки в етнокультурному аспекті, романтичному підході до питання, що знаходило свої прояви в пісенному фольклорі, історичних переказах, в обрядах і повір'ях (М.О.Максимович, Л.І.Боровиковський, М.І.Костомаров).

Безпосередньо займалися розробкою концептуальних питань становища української жінки в суспільстві такі громадські діячі, політики, інтелектуали-науковці, як М.П.Драгоманов, І.Я.Франко, О.С.Терлецький, М.І.Павлик, М.С.Грушевський, що стояли біля джерел формування ідеології українського жіночого руху.

Політичне жіноче лідерство як наслідок історичної феміністичної діяльності на початку 20-х років ХХ ст. розглядається сучасними дослідниками з різних аспектів: філософських, психологічних, культурологічних, соціологічних, історичних.

Із встановленням радянської влади в Україні на початку 20-х років ХХ ст. склалася нова історична реальність, що обумовила соціальний розвиток країни протягом наступних 70 років. Суспільно-політичні й економічні перетворення цього періоду мали вирішальний вплив на формування статусу жінок України, їхню участь у житті радянського суспільства. В наукових

дослідженнях ролі жінки у суспільстві радянська історична наука обмежувалася методологічним підходом, згідно якого головна увага у дослідженнях приділялася тим аспектам життя, які підтверджували успіхи радянського ладу. Тому історичні дослідження цього періоду висвітлювали передусім діяльність жінок-робітниць, їх залучення до виробництва, громадсько-політичної діяльності.

У 90-х роках проблеми участі жінок у політиці в Україні стали темою численних наукових дискусій, конференцій, семінарів. Ці акції надали змогу не тільки дізнатися про перспективи зародження жіночого політичного лідерства на вітчизняному ґрунті, а й ознайомитися з міжнародним досвідом дійовості такої перспективи.

У вітчизняній літературі жіноче лідерство розглядається як соціально-культурна доктрина, спрямована на гуманізацію суспільства. Однак ми повинні констатувати, що в основу даного напрямку покладені здебільшого нагальні буденні проблеми, які вимагають свого практичного вирішення.

Співставлення основних концептуальних підходів світової науки до гендерних проблем лідерства свідчить, що Україна ще не знайшла оптимальної концепції розв'язання питання жіночого лідерства у політиці, що вимагає розширення наукових досліджень у відповідних напрямках як суто теоретичного так і прикладного характеру.

У **розділі II** “Статус жінки в політичному процесі” розглянуто роль суспільного устрою у формуванні жінки як політичного лідера і на цьому фоні розкрито досвід жіночого політичного лідерства в українській історії.

У *першому підрозділі* “Роль суспільного устрою у формуванні жінки – політичного лідера” на фактичному матеріалі доводиться, що реалізація жінкою можливості стати лідером в політичній сфері суспільства залежить від устрою цього суспільства, від сформованої в цьому суспільстві громадської думки.

Е.Фромм вважав, що сучасне індустріальне суспільство є патріархальним за принципом своєї життєбудови.

Термін "патріархальний" характеризує тип відносин у суспільстві, при якому інтереси жінок підвладні інтересам чоловіків. У цілому патріархальна влада ґрунтується на тих соціальних засадах, що характеризують існуючі біологічні зв'язки між жінками і чоловіками. Тому патріархальний погляд на природу жінки та соціальне значення жінки визначається тими нормами, які властиві чоловічому погляду на світ, а саме через біологічні функції жінки, виходячи з яких заперечувалась можливість її участі у політиці.

У дисертації простежується еволюція поглядів на жінку як соціальну істоту, починаючи від Середньовіччя аж до нашого часу. Розглядаючи жіночий чинник як на рівні відносин “чоловік –

жінка”, так і на державному, політичному, громадському рівнях орієнтації в житті суспільства, визначається феномен жінки.

Сучасний хід історичного та соціального розвитку людства по-новому конструює погляд на жінку. Породжена культурою, способом буття людей у суспільстві, лідерська потенція жінки в політичній діяльності сприятиме трансформації суспільства "маскулінного типу" у новий соціальний стан.

Позитивний приклад вбачається у суспільній практиці західних суспільств, де жінка з кожним роком стає потужнішою як соціальна одиниця, де їй довірені керівні посади в управлінні державою, відповідальні пости у політиці, економіці, культурі, громадському житті. Це результат, що свідчить про зміни у свідомості загального суспільного масштабу. Шлях до світової інтеграції, мобільності, синтезу можливостей людей бачиться успішним за умов матріархальної організації соціуму, адже жіночі визначальні риси зумовлюють і теперішній світовий суспільний процес.

Очевидно, що зміна історичних епох завжди передбачає встановлення нового порядку, створення нових концепцій, парадигм, ідеологій. Нове для України – це факт політичного лідерства жінки.

У суспільній свідомості гендерні стереотипи функціонують у вигляді стандартизованих уявлень про моделі поведінки та риси характеру, відповідно до понять "чоловіче" та "жіноче", формування яких відбувається на трьох рівнях: індивідуальному, міжособовому й соціальному.

Незважаючи на розмови про демократію, аж ніяк не можна констатувати демократизацію мислення щодо суспільного становища жінки в Україні. Інакше кажучи, з одного боку, спостерігається "сформоване" негативне громадське ставлення до місця й ролі жінки в суспільстві, а з іншого – низька самооцінка самих жінок у процесі самовизначення. Значною мірою такий стан спричинений тим, що наші жінки впродовж кількох поколінь не допускались до прийняття рішень на всіх рівнях влади.

У *другому підрозділі* “Досвід жіночого політичного лідерства в українській історії” увага акцентується на тому, що універсальність жіночого представництва у політичній структурі суспільства дає змогу зрозуміти роль жінки – політичного діяча як всезагального феномену української історії. Стверджується, що періоди активізації жіночого руху припадають на періоди державних звершень, тобто жіноче лідерство найбільш проявляє себе в умовах складних політичних трансформацій.

Тип жінки-лідера в політичній історії України формувався століттями і має свої традиції з часів Київської Русі, коли, в ролі жінок – політичних лідерів виступали представниці родової знаті (київська княгиня Ольга, королеви тощо)

Ліквідація кріпацтва, поширення літератури з питань емансипації, знайомство із західноєвропейською та російською літературою з жіночого питання, обговорення становища

жінки в періодичних виданнях суттєво вплинули на процес самоемансипації жінок, спонукали спочатку десятки, а згодом і сотні жінок до активних дій на захист своїх прав і інтересів.

Кінець XIX – початок XX ст. можна вважати періодом, коли відбулося визначення жіночого лідерства як суспільно-політичного феномену. Історія з'єднала два століття саме успадкуванням у сучасному жіночому русі політичних намагань та традицій попередниць. В Україні тип жінки-лідера нерозривно пов'язаний з національними потребами, тому загальна політична спрямованість українського жіночого руху того часу відбувається в національно-демократичному обсязі.

Досвід політичного лідерства українських жінок має чітке професійне наповнення: політичні запити реалізуються через конкретні професійні сфери – освітянську, культурну, громадську діяльність (О.Кобилянська, С.Русова, М.Грушевська, Х.Алчевська, Л.Старицька-Черняхівська та ін.).

Сьогоднішні реалії свідчать, що увесь минулий досвід розв'язання жіночого питання в Україні не призвів до подолання підлеглого становища жінки в системі суспільних відносин, тобто їхньої патріархальності. На жаль, і сьогодні, всупереч обраному напрямкові демократичної розбудови суспільного життя, українське суспільство не визнає ще всієї гостроти та невирішеності проблеми нерівноправності жінки.

Членство у громадській жіночій організації, участь у політичних курсах, семінарах сприяє розвиткові жінки як особистості. Набутий досвід жінки реалізують у практиці боротьби за свої політичні права. Адже формально українська жінка у новому суспільстві отримала нові "рівні можливості", а насправді – іноді втрачає навіть ті, що мала. Дискримінація за статевою ознакою на жаль не зникає автоматично разом із просуванням до демократії. Лише активізація жінок в політично-громадських процесах може змінити ситуацію на краще.

Кращі зразки лідерського політичного виявлення початку століття слугують сьогодні прикладом для державотворчої діяльності сучасних політичних лідерів та є матеріалом для опрацювання творчого досвіду жіночого політичного лідерства в українській історії. Визнання жінки-лідера у політичній діяльності країни можливе лише за умов державної визначеності, певної політичної усталеності.

Але на сучасному етапі у багатьох сферах життя українських жінок існують численні проблеми економічного і правового рівня (низький рівень добробуту, безробіття, невпевненість у майбутньому і пов'язані з ними психологічні особливості світосприйняття), тобто фактично дискримінаційні моменти, котрі потребують вирішення на політичному, державному рівні. Відстоювання жінками своїх політичних прав і свобод – справа як політичних, так і громадських об'єднань. Зростання жіночої активності у боротьбі за соціальні гарантії та політичні права – запорука успішного функціонування всієї держави.

У розділі III “Самоактуалізація особистості української жінки в політиці” розкриваються функціональні особливості діяльності жіночих політичних організацій у незалежній Україні, аналізується жіноче лідерство як стиль політичної діяльності.

У першому підрозділі “Жіночі політичні організації в незалежній Україні” розкриваються особливості їх діяльності як невід’ємної частини сучасного суспільного устрою (в сучасній Україні їх більше 300, порівняно, в Англії їх близько 800). Як правило, традиційні жіночі організації мають дві основи: емансипаційну, яка передбачає, що жінка має бути в усьому рівною чоловіку; та феміністську, яка обстоює їхню різницю. Робиться висновок, що значна частина українських жінок виявилася неготовою до нових ринкових реалій й політично-індиферентною. Так, ¼ всіх жінок України не визначилась з політичними симпатіями, низька їхня поінформованість про існування в Україні неурядових жіночих організацій (знає менше 1/3), недостатнє залучення їх на адміністративно-керівні посади.

За систематизацією дослідниці І.Жеребкіної, в Україні жіночі організації традиційного типу поділяються на три групи:

1. організації, які наслідували попередні державні структури;
2. організації, створені під конкретні соціальні проблеми;
3. партійні і громадські жіночі організації.

Особливістю всіх трьох груп є підтримка ідеї незалежності України. Деякі дослідники виділяють окрему групу – організації ділових жінок, освітні тощо.

Розвиток української держави призвів до вироблення всіма жіночими організаціями спільного типу дій з конкретних питань. На превеликий жаль, сучасне українське суспільство хоч і пропонує, але не гарантує жінкам свободи демократичного вибору, а жіночі організації в Україні не користуються належною популярністю у населення, залишаючи нереалізованими їхні потенційні можливості, що неявно підтвердив виборчий процес 2002 року.

Сучасний жіночий рух, як ситуація епохи постфемінізму що розпочалася з 90-х років ХХ ст. має в основі свого розвитку тенденцію, відмінну від тієї, як діяла протягом останніх ста років. Багато форм жіночого руху всупереч традиційним стереотипам стали настільки всеохоплюючими, що не можуть бути зафіксованими у традиційній логіці політичного чи законодавчого розвитку й не потребують традиційних структур.

Можна констатувати, що діяльність політичних жіночих організацій, а отже й жіноче лідерство в Україні як складові загального світового суспільного проекту позначені дефініцією політичних і соціальних прав та обов'язків жінки в суспільстві. Політичний жіночий рух – історично необхідна форма боротьби жінки за місце у соціумі, за визнання своїх людських і жіночих якостей.

Особливості розвитку політичного жіночого руху країни визначаються саме потенціалом соціокультурного середовища суспільства, характером його політичної системи, специфікою історичного розвитку країни, характером здійснення соціальних перетворень, здатністю до наукового осмислення їх. Діяльність неурядових жіночих організацій, динаміка їх розвитку під тиском життєвих реалій сприяють вдосконаленню законодавства та правових механізмів, утверджують гендерну рівноправність у суспільстві. Саме в репрезентації цих інтересів і полягає основна місія жіночих політичних організацій.

Активність жінок у політичних організаціях, динаміка розвитку жіночих політичних організацій під тиском життєвих реалій сприяють вдосконаленню законодавства та правових механізмів, забезпечують поліпшення становища жінок, утверджують гендерну рівноправність у суспільстві.

У другому підрозділі “Жіноче лідерство як стиль політичної діяльності” підкреслюється, що у нових умовах становлення демократії спостерігається підвищений інтерес до іміджу політичних лідерів. Спираючись на думку М.Вебера, що вирішальними для політика є три якості: самовіддача, відповідальність і вміння “витримувати дистанцію” по відношенню до речей і людей, треба визнати що наявність зазначених якостей зумовлює “силу” політичної особистості.

Стиль політичного лідерства, імідж конкретного політика покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб з метою популяризації, політичної реклами тощо і є набором конкретних якостей, що асоціюються з індивідом. Імідж політика-лідера виконує привабливу функцію символу-ідеалу.

Сучасні західні дослідники серед найбільш важливих якостей творчих стилів майбутніх політиків вказують на духовність, наявність усталених переконань щодо сенсу життя, ставлення до світу та до себе з позицій стоїків, пріоритет обов'язку, прагнення до етичного ідеалу. Їм повинна бути притаманна глибока і різнобічна освіченість, здатність до ініціативного вибору ефективних рішень, розвинуті комунікативні здібності, турбота про психічне та фізичне здоров'я.

Розвиток політичного стилю – це творчий процес, в якому важливим є усвідомлення людиною свого духу та особистості. У творчому процесі розвиваються різні когнітивні стилі, необхідні для якостей лідера майбутнього: вміння комбінувати управлінські ситуації, користування дедуктивним, індуктивним мисленням, здібності до оцінки, аналізу та синтезу.

Але у політиці взагалі немає абсолютних моделей і стандартів та ідеалів. Ставлення до політичного лідера, визнання політика саме за таку особу визначається багатьма чинниками: соціальним інтересом, ціннісною орієнтацією, психологічною установкою.

Деякі американські дослідники гендерних проблем лідерства, наприклад Дж. Роузнер, О.Хайт та ін., вважають, що принципи демократичної побудови суспільства повністю збігаються із жіночим вмінням керування і спілкування. Їхній стиль керівництва відмінний від традиційного

"командного" чоловічого і носить назву: "перетворюючий" – як природний результат соціалізації жінок. У кількісному вимірі жінок-політиків, які застосовують "перетворюючий" стиль, більше ніж чоловіків. Жінки-політики працюють у напрямку олюднення інтересів. Крім того, жінки-керівники проявляють у складних ситуаціях здібності, що спрямовані на активне втручання. Приміром, легко йдуть на руйнування управлінських стереотипів, готові до нестандартних рішень, вибудови нових ієрархічних структур, до використання нових методів керівництва, чим і доводять ефективність і перевагу керівництва через взаємодію у перетворюючому стилі.

У країнах, де дійсно створене демократичне суспільство, з'являються політичні лідери-жінки – яскраві особистості й впливові діячі найвищого рівня: Мері Робінсон, Індіра Ганді, Маргарет Тетчер, Беназир Бхутто, Гро Харлем Брунтланд та інші.

Одна з причин появи нового політичного стилю – стилю жінок-лідерів на політичній сцені полягає в тому, що структурній жіночій особистості значно меншою мірою притаманні агресивність, нетерпимість, владність – якості особистості, що суперечать традиціям демократичного суспільства.

В дисертації стверджується, що українська політична інфраструктура формується за потребами соціополітичного попиту, який обумовлений невирішеними економічними проблемами та політичними сумнівами. Тому жіночий стиль політичної діяльності стає дедалі актуальнішим, і це у майбутньому має привести до бажаних демократичних зрушень і розвитку прогресивних нововведень.

У **висновках** дисертації стверджується, що:

- Особливості розвитку жіночого політичного руху певної країни визначаються потенціалом соціокультурного середовища суспільства, характером його політичної системи, специфікою історичного розвитку країни, ступенем реалізації соціальних перетворень, здатністю наукового осмислення їх.

- Активність політичних жіночих організацій, динаміка їх розвитку під тиском життєвих реалій сприяють вдосконаленню законодавства та правових механізмів, забезпечують поліпшення становища жінок, утверджують гендерну рівноправність в суспільстві. Саме в репрезентації цих інтересів і полягає основна місія жіночих політичних організацій.

- Суспільство, яке в своєму політичному розвитку протягом багатьох століть базувалося на деспотії й тиранії, не готове оцінити жінку-політика і її місце у суспільстві, тим більше політичного лідера. Дуже часто до цього не готові і самі жінки, бо несуть у своїй свідомості тягар традиційного суспільства. Новий час, для якого є характерним накопичення капіталу, викликає до життя накопичення політичного капіталу, в тому числі капіталу демократичних форм використання політичних сутнісних сил, жіноцтва.

- В Україні тип жінки-лідера нерозривно пов'язаний з національними потребами, тому політична спрямованість українського жіночого руху відбувається в національно-демократичному напрямку. Досвід політичного лідерства українських жінок завжди мав чітке професійне наповнення. Політичні запити реалізуються через конкретні професійні сфери – освітянську, культурну, громадську діяльність. Кращі зразки лідерського політичного виявлення початку століття слугують сьогодні прикладом для державної діяльності сучасних політичних лідерів та виступають матеріалом для опрацювання творчого досвіду жіночого політичного лідерства в українській історії.

- В умовах ще реально існуючої широкої політизації суспільства нагальною залишається розробка програм посилення змістовності політичних аспектів діяльності жіночих політичних організацій як ланки, що зв'язує політичні структури і самих політиків з жіночим населенням, а також набуття жіночими організаціями здатності акумулювати, бути каталізатором і об'єднувати політичну волю жінок, спрямовувати волю та емоції у конструктивне демократичне, гуманне русло, формувати політичну культуру.

- Хоча жіноче політичне лідерство не набуло сталого статусу в Україні, сучасна практика політичної діяльності свідчить, що в політиці нерідко проявляється саме жіночий стиль політичного лідерства як такий, що містить суспільно-перетворюючий ефект, який досягається гнучкістю у підході до політичних реалій, соціальною конкретикою політичних потреб і вимог, здатністю до запобігання конфліктів, динамічністю мислення тощо.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. Трофименко Л.С. Моральні аспекти лідерства: гендерний зріз// Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К.: Національний педагогічний університет ім.М.Драгоманова. – 2000. - Вип. 5.- С.82-91.

2. Трофименко Л.С. Роль суспільного устрою у політичній соціалізації жінки// Юридичний вісник – Одеса: Юридична література. – 2001, № 1 - с.77-83.

3. Трофименко Л.С. Політичні права жінки та їх реалізація// Юридичний вісник – Одеса: Юридична література. – 2000, № 4 - с.77-82.

4. Трофименко Л.С. “Жіноче питання”: ілюзії та реальність //Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць, 2001. – Вип.10-11. – С.336-341.

5. Трофименко Л.С. Жіноче політичне лідерство: історіографічний аспект // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К.: Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова. – 2001. - Вип. 6.- С.127-134.

6. Трофименко Л.С. Політична культура і політичні права жінки / Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 12-13 грудня 2000 року / – К.: ДАККім, 2001. – С.117-123.

7. Трофименко Л.С. Жіноче політичне лідерство як стиль політичної діяльності // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім.В.М.Корецького НАН України. - 2001. - Вип.14.- с.446-453.

8. Трофименко Л.С. Феномен жіночого політичного лідерства в українській громадській думці. //Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць – Одеса: Юридична література, 2001. – Вип.13-14. – С.777-782.

АНОТАЦІЯ

Трофименко Л. С. Феномен жіночого політичного лідерства в Україні: Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 - Політичні інститути і процеси. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002.

Проаналізований феномен жіночого політичного лідерства та прояви політичного лідерства жінок в умовах сучасного етапу державотворення в Україні.

Досліджені суспільні процеси, що сприяють формуванню жінки як політичного лідера; висвітлена діяльність жіночих політичних організацій у період утвердження незалежності України; характеризуються стилі жіночого лідерства у політиці та психологічні особливості жінки – політичного лідера. Систематизовано досвід жіночого лідерства в історичному процесі державотворення, його вплив на сучасне громадсько-політичне життя.

Ключові слова: українська жінка, жінка-лідер, політичний лідер, жіноче політичне лідерство, демократичне суспільство, статус жінки, гендерні проблеми лідерства, суспільний устрій.

АННОТАЦИЯ

Трофименко Л. С. Феномен женского политического лидерства в Украине: Рукопис.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – Политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2002.

Проанализирован феномен женского политического лидерства и его проявления в условиях современного государственного строительства в Украине.

Исследованы общественные процессы, способствующие формированию женщины как политического лидера; освещена деятельность женских политических организаций в период становления Украины как независимого государства; характеризуются стили женского лидерства в политике и психологические особенности женщины – политического лидера. Систематизирован опыт женского лидерства в историческом процессе государственного строительства, его влияние на современную общественно-политическую жизнь.

Ключевые слова: украинская женщина, женщина-лидер, политический лидер, женское политическое лидерство, демократическое общество, статус женщины, гендерные проблемы лидерства, общественный уклад.

SUMMARY

Trofimenko L. S. The phenomena of female political leadership in Ukraine: The manuscript

The thesis of achievement for the candidate degree in political sciences by specialty 23.00.02 – Political institutions and processes. – Odessa National Law Academy. - Odessa, 2002.

The attempt of lighting of a substantial position of the women and possibility of development of political leadership of the women in conditions of constructing of the state of today's Ukraine is done on the basis of analysis of a leadership as phenomenon.

In the thesis the public processes stipulating the arising of phenomena of female political leadership, conducting the forming a woman as the political leader are analyzed; the activity of female political organizations is studied during the period of independence of Ukraine; the styles of female leadership in policies and psychological features of the woman as the political leader are characterized. The attempt of scientific argument of system experience of female leadership in historical process of constructing of the state, its role on today's political life is realized.

The complex historical study is done on the basis of archive materials, periodic publications, archive funds, which are not yet gated in a scientific using, and own participation of the author in activity of female political movement of today.

The modern female leadership has historical manifestation in the new forms of political activity. It operates in public spheres as the organizational pattern of public development. Political demands and realities of today define the leadership as a phenomenon of public life. The female leadership acquires more and more active and influential features owing to representation of the women in all major public branches. Due to this under guiding of the woman-a leader there is an extension of development, modernization of state dodges and patterns.

During becoming the independent by Ukrainian state there are variations in scientific world outlook, in theory and methodology of historical studies. The lighting in a context of historical analysis of activity of the woman as a political leader in conditions of independence of our state is relevant for

integrated analysis of a historical situation in modern Ukrainian society. Unfortunately, today female problematic in Ukraine remains the separate sphere of sociological studies, and the solitary operations in this direction are esteemed as temporary scientific passions of the separate scientists.

The object of study is political leadership. The subject of study is female political leadership in Ukraine in conditions of constructing of a democratic state.

The purpose of study - to analyze sources and dodges of development of female political leadership in modern Ukraine. The research tasks: to define a role of the social system in forming of the woman as political leader; to track historical experience of female political leadership in Ukraine; to open female leadership as style of political activity; to analyze activity of female political organizations in independent Ukraine; to reveal psychological features of the Ukrainian woman as a political leader.

The features of the development of female political move of any country are instituted by a potential of social and cultural environment of the society, by specificity of historical development of the country, by the extent of realisation of social transforming, capacity of scientific understanding them. Activity of political female organisations, the dynamics of their developing under pressure of realities of life promote the improvement of a social position of the women, approve the gender legal equality in the society. The basic mission of activity of female political organisations also consists in the representation of these interests.

A type of the Ukrainian woman as a leader is indissoluble bound with national requirements, therefore the sense of political purpose of the Ukrainian female movement takes place in national and democratic aspects. The experience of political leadership of the Ukrainian women always had legible professional filling up. The political requests are realised through particular professional spheres - educational, cultural, social activities. The best samples of political manifestation of the leader at the beginning of century serve today as example for state activity of the modern political leaders and the material for treating of creative experience of Ukraine

Keywords: the Ukrainian woman, woman - leader, political leader, political leadership, political culture, democratic society, status of the woman, gender problems of the leadership, public structure.